

КИРИШ

Мустақилликдан кейин рангтасвир санъатида бадиий жараён бир мунча шиддатли ва серҳаракат кечди. 1991 йилдан кўп сонли кўрғазмалар шуни тасдиқлайдики, мазкур давр рангтасвири услуб ва композиция ечимининг турли-туманлиги билан алоҳида ажралиб туради. Бу эса рангтасвирчиларга ижодий эркинлик, шунингдек, бадиий тасвирда шакл ва оқимларни мустақил танлаш имкони яратилганлиги билан боғлиқдир.

Охирги ўн йиллар давомида хориж ва республикада ўтказилаётган кўп сонли гуруҳли ва шахсий кўрғазмаларнинг катта қисми анъанавий тарзда дастгоҳли рангтасвир асарларидан ташкил этилди. Мустақиллик йилларида ўз навбатида устивор, яъни рассомлар ижодининг ҳисоботи тарзида уюштирилган кўрғазмалар муҳим ўрин эгаллади. Мамлакатимиз Мустақиллик ва Навруз куни байрамларига бағишланган, доимий ўтказилиб келинаётган кўрғазма бу борада энг етакчи бўлиб келди. Бу кўрғазмада республика миқёсида тасвирий санъатнинг барча турларида юзага келган етук ва намунали асарлар намойиш этилиб, унинг асосий қисмини рангтасвир асарлари ташкил этди.

Республика умуммиллий кўрғазмаларда Тошкентлик рангтасвирчилар асосий гуруҳни ташкил этиб келмоқда. Рангтасвирнинг бугунги кундаги географик ҳудуди тўғрисида гапирадиган бўлсак, Самарқанд, Андижон, Бухоро, Наманган, Нукус, Тошкент каби кўзга кўринган марказга айланмоқда. Истеъдодли рассомлар А.Исаев О.Бакиров, У.Болтабоев М.Абдуллаев, Б.Саломов, З.Саиджонов, Б.Айтмуродов каби реализм йўналиш асосида ижод этаётган мусаввирлардир.

Агар дастгоҳли рангтасвир услубий йўналишлари ва оқимлари ҳақида гапирадиган бўлсак, ҳатто улар орасидаги чегаралар шартли хусусиятларга эга бўлишига қарамай, уларни бир неча гуруҳларга ажратиш мумкин. Бунда эса биргина рассомнинг бир неча йўналишларда ижод қилишини ҳам таъкидлаш лозим.

Реализм, академизм йўналишни Мустақиллик йилларида сермахсул ижод қилаётган анъанавий тарзда кекса ва ўрта ёш авлоди рассомлари ижодига мансуб дейиш мукин. Улар орасида Ўзбекистан халқ рассомлари ва фахрий академиклар Р.Ахмедов, Н.Қўзибоев, М.Набиев, Т.Оганесов, М.Саидов, М.Йўлдошев, Т.Қурязов, Академиянинг ҳақиқий аъзолари С.Абдуллаев, Б.Бобоев, В.Бурмакин, Ж.Изентоев, А.Икромжонов, Й.Турсунназаров шунингдек, таниқли рангтасвирчилар Р.Худайбергенов, В.Енин, М.Нуриддинов, Э.Машарипов, З.Фахриддинов, А.Алиқулов, Р.Ризамуҳаммедов, О.Муинов, Ю.Стрельников, Ю.Мельников, М.Тошмуродов, В.Зиёев ва бошқаларни санаб ўтиш мумкин. Уларнинг асарларида бу йўналиш учун анъанавий бўлган-тарихий ва жанрли картиналар, портрет, манзара, натюрморт жанр ва мавзулар ўз ифодасини топган.

Мустақилликнинг қўлга киритилиши ва янги мафкуранинг ўз мавқеига эришиши натижаси ўлароқ миллий тарих алоҳида аҳамият касб этди. Давлатимиз равнақи ва мустақиллигига улкан ҳисса қўшган Ўзбекистоннинг кўзга кўринган маданият ва тарих намоёндалари қайта туғилиши билан санъатда уларнинг портретлар галереяси вужудга келишига туртки бўлди.

Замонавий ҳаётда асосий мавзу бўлиб келаётган Амир Темир образи, мазкур давр фаолиятлари рассомлар асарларида асосий ўрин эгаллади. Буюк Соҳибқирон образига республиканинг йирик рангтасвирчилари академиклар М.Набиев ва Н.Қўзибоевлар мурожаат қилдилар. Мусаввирлар ўзига ишонган, жаҳонгир ҳукмдор образини яратдилар. Яратилган образли асарларнинг сеҳрли жозибаси ва кучли таъсири билан замонавий тарихий рангтасвир жанрининг ўзига хос мумтоз асарига айланди.

Темурийлар сулоласининг бошқа вакиллари ҳам рангтасвирчилар томонидан катта қизиқиш билан тасвирланди. М.Набиев мўйқаламига мансуб Заҳриддин Бобур портрети романтик тарзда ечилган. Бобур ижод

жараёнида, кўлида қалам, кўзлари эса олис масофаларга қадалган. Бобур образи Р.Худайбергнов полотносида ҳам ажойиб шоир сифатида ўзига хос талқин этилди. Таниқли портретчи rassom С.Рахметов Темурийлар даври тарихий шахслар образларини маҳорат билан яратди. Ўзбекистон Миллий Банки ва Темурийлар тарихи Давлат музейи 1999 йилда Ўзбекистоннинг етакчи портретчилари иштирокида Темурий шахзодалар портретлари танловини эълон қилди.

Темурий маликаларига аталган туркум портретлар О.Муиновнинг мўйқаламига мансубдир. Бу композицияларда rassom Шарқ аёллари ("Бибихоним", 1997)га хос романтик ва эҳтиросли жиҳатларни талқин этди. Ч.Ахмаров шоира Нодиранинг жозибали қиёфасини яратди.

Тарихий шахслар образини яратишда rassom олдида мушкул вазифа туради. Чунки камдан кам ҳолатлардан мустасно тарздагина тарихда уларнинг ташқи қиёфалари ҳақида ҳеч қандай далиллар сақланиб қолмаган. Бунинг натижасида ўзида замонаси руҳини тимсоллаштирувчи, умумлашма тарздаги рамзий-портретлар вужудга келди. "Жалолиддин Мангуберди"га (1997) бағишланган Т.Курязов, Р.Худайбергнов ва Э.Машариповларнинг ишлари, М.Йўлдошевнинг "Алпомиш" (1998-2000) достони қаҳрамонига бағишланган туркум асарлари, Э.Машариповнинг "Алпомиш" (1998), Қ.Башаровнинг "Спитамен" полотнолари шулар жумласидандир.

1 а - расм. М.Набиев. Амир Темури.

Э.Машарипов ва А.Алиқуловларнинг "Амир Темурининг Тўхтамишхон устидан ғалабаси" (1996), З.Фахриддиновнинг "Зафар" (1997), М.Нуриддиновнинг "Сайд Барака Амир Темури ҳокимият рамзи-ноғора ва ғалаба байроғи билан тақдирламоқда" сингари сюжетли

асарларда Амир Темур енгилмас саркарда, ўз халқининг шавкатли ўғлони сифатида гавдалантирилган. Бу кўпқоматли композициялар ўзида очик ҳаракат майдонини намоён этадики, Амир Темур доимий тарзда марказий, бош кийфа тарзида талқин этилган.

Ушбу композицияларни шакллантиришда тарихий воситалар ва либослар ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Бунда мазкур даврга тегишли бўлган ёзма манбалар, меъморий ва санъат обидалари талқин этилиши муҳим ўрин эгаллайди.

Портрет жанри Ўзбекистон рангтасвирчиларининг кучли жиҳатларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистонда кучли реалистик мактаб таркиб топиши ажойиб портретнавис-рассомлар сулоласини вужудга келтирди. Улар орасида А.Абдуллаев, Р.Ахмедов, Р.Чориев, Т.Оганесов, В.Бурмакин каби портрет усталари жаҳонда кенг тан олинганлиги эътироф этилади. Мустақилликнинг ижобий таъсири улароқ санъатнинг турли йўналиш ва услубларида эркин ижодга йўл очилди. Жумладан портрет жанрида ҳам. Бунинг натижасида портрет замонавий бадиий жараёнида етакчи бўлиб қолди.

Республикамизнинг етакчи бадиий олийгоҳи К.Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институтида айнан, реалистик мактаб асосида ўқув машғулотлари олиб борилади. Бу эса рангтасвирнинг реалистик жанрида ижод этган ўтмиш ижодкорларимизнинг бой меросини тан олинганлиги, шунингдек, жаҳон санъати илғор тажрибасини чуқур ўрганишдан далолат бериб, бутун дунёда авангард йўналиш билан бир қаторда, айнан, реалистик йўналиш ривожига эътибор билан қаралганлигини кўп жиҳатдан намоён этади.

Ўзбек рангтасвирида портрет жанрининг асосчиси, етакчи портретнавис, академик А.Абдуллаев ҳам ижодий фаолиятини давом эттирди. Бутун умри давомида у истеъдодли ва маънавий гўзал инсонларга ҳурматини сақлаб қолди. Мусаввир мўйқаламига мансуб ҳар бир портрет

кишиларнинг чуқур маънавий дунёсини акслантирувчи ўртасидаги ҳақиқий ва очиқ муносабатни тақозо этувчи манбадир.

Академик Р.Ахмедов ўз портретларида эпик кенглик ва теранликка эришади. Унинг қаҳрамонлари оддий инсонлар, қишлоқ кишилари бўлиб, айнан, уларда мусаввир донишманликни, маънавий покликни, юксак ахлоқий қоидаларни гавдалантиради ("Жиззахлик аёл", "Нигина").

Замондошлар образлари академик Р.Чориевни ҳам қизиқтирган кўп сонли ижодий сафарлар натижасида, мусаввирнинг портретлар галереяси вужудга келган. Улар орасида "Бойсунлик қария", (1996), "Сайроблик гўзал" (1997) сингари ўз халқининг энг яхши маънавий-ахлоқий фазилатларини тараннум этувчи мураккаб композицион ечимдаги портретлари санаб ўтилади.

Ажойиб рангтасвирчи А.Икромжоновнинг илк ишларида реалистик асос кучли таъсир кўрсатади. Унинг портретлари юксак маҳорат ва диққат билан ишланганлиги, бўёқларнинг фактурали қўйилиши, натурани, ҳатто, фотосуратгача таҳлил этиб чизилганлиги, шунингдек, образнинг руҳий тўлақонлилиги ("Малика портрета" (1993), "Мадина" (1993) билан ажралиб туради¹.

Ўз оҳанглари ва мўйқаламига ишонч билан ёндаша олган Р.Худайбергановнинг портретлари ҳам кишини бефарқ қолдирмайди ("Ҳожар хола", 1999). Аввалги усталар услубини қўллаган ҳолда мусаввир ҳеч қандай ёрдамчи воситаларсиз, тўқ фонда портретлар яратади-ки, улар қаҳрамон қиёфасини янада мукамалроқ чиқишида етакчилик қилади. Унинг ажойиб бадий асарларидан бири "Наврўз-2001" кўргазмасида намоиш этилган "Бастакор Р.Абдуллаев портрети" дир. (*1б -расм*).

1990 йилларда портрет жанрида Б.Жалолов фаол ижод қилди. Шунинг таъкидлаш жоиз-ки, реалистик чизмалар яратишда мислсиз даражага

¹ Ўзбекистон тасвирий санъати антологияси. "Санъат" журн. Нашр. Т.; 2009.

эришади. Охирги ўн йилликда яратилган "Саудия Арабистони қироли Аравии Фахд ибн Абдул Азиз" (1992), "Академик С.Азимов портрети"

(1998) полотноларни мусаввирнинг ўзбек рангтасвирчилар орасида дунё талаблари даражасида яратган асарлари сирасига қўшиш мумкин.

1990 йилларда манзара мазкур жанрнинг таниқли усталари М.Саидов, Р.Ахмедов, Р.Чориев, В.Зиёев, М.Тошмуродов, Ю.Талдикин, В.Енин, А.Мирсоатов, Ч.Бекмиров ва бошқалар ижодида ўз ривожига эришади. Водий ва тоғларнинг лирик манзаралар Р.Ахмедов, Н.

Қўзибоев, М.Саидов ижодида, қишлоқ ва шаҳарнинг янги ҳаёт аломати ва хусусиятларини намоиш этувчи жанрли манзаралар яратилди.

Ўзбекистон рангтасвирининг қизиқарли кўринишларидан бири

*1 б - расм.
Р.А.Худайбергенов.
«Ҳожар хола» портрети.*

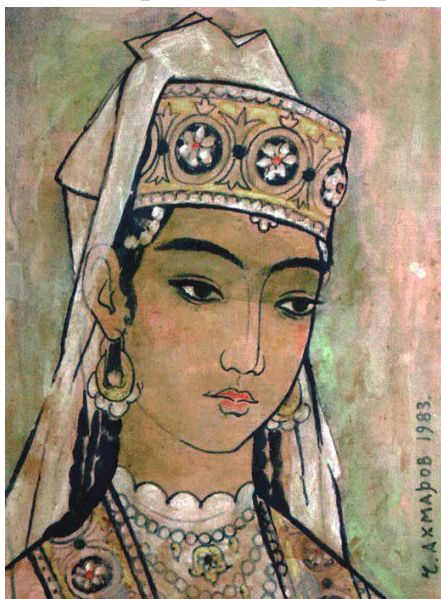
назмий-романтик услубда миллий ўзига хосликни талқин этиш авж олди. Бу йўналишнинг келиб чиқиши услубига кўра

турлича ишланган асарларда, жумладан, Ч. Ахмаровнинг чизиқли рангтасвирида ва Ш. Абдурашидов, А. Мирзаевнинг ёрқин ранглар гаммасида бажарилган картиналарга бориб тақалади. Мазкур миллий-романтик оқимда Ч.Аҳмаров, Н.Шин, С.Рахметов ва бошқалар ёрқин безакдор ва чизиқли-шаклий асарлар яратдилар.

Бу даврда бўлиб ўтган турли кўرғазмаларда — миллий романтиклик бироз ёрқинроқ ранглар ва мураккаблаштирилган композицион ечимда шакллантирилган асарлари билан иштирок этдилар.

Композициялар асосида ранглар гаммаси бўйсундирилган чизиқлар ётади. Рангтасвирли безакдорлик, кескин пластик ечимлилик, шунингдек, чизиқлилик Ч.Аҳмаров ижоди учун жуда хусусиятлидир. Бу мусаввир

дастгоҳли рангтасвир картиналарига илк ўрта асрлар деворий сураatlари ва миниатюраси анъаналарини сингдирадilar. Николай Шин ўз нигоҳидан

ўтказган ҳолда аслан мавжуд бўлмаган, аммо чинакамига ғаройиб реал оламга айланадиган санъат асарларида фойдаланади.

Умуман олганда изланиш ишлари олиб борилаётган мазкур даврда Ўзбекистан рангтасвирнинг миллий-романтик йўналиши ривожланишнинг янги қобиғига кирди ва замонавий рангтасвирнинг ёрқин бадиий жиҳатларидан бири бўлиб қолди.

Б.Жалолов, Ж.Умарбеков, Ф.Ахмадалиев, А.Исаев, Ж.Усмонов, Ф.Қодиров, А.Нур, Б.Исмоилов ва бир қатор бошқа рассомлар ижодида фалсафий-таҳлилий ва ассоциатив-мажозий йўналишлар ўзининг тўла

*1 в - расм. Ч.Ахмаров.
«Раққоса» портрети.*

аксини топди. Шу билан бирга таҳлил мобайнида ушбу рассомларнинг ижодига алоҳида баҳо беришда ўзига хос ёндашилиб, мавжуд умумий йўналишга хос алоҳида хусусиятлар билан бирга, ҳар бирининг шахсий услуби ҳамда рангтасвирни кўра билиш қобилиятга эга экани намоён бўлади. Тўла маънода уларни авангардчилар дейиш мумкин бўлмаса-да, айнан шу гуруҳ рассомлари Ўзбекистоннинг 90-йиллардаги рангтасвирининг янги услубиятини вужудга келишида асосий ўрин эгалладилар.

Истеъдодли рассом Ж.Усмонов полотноларидаги хотиржамлик ва мамнуният кишида самовий кайфият уғотади. Унинг нигоҳларида яралган оламда кескин ҳаракатлар содир этилмайди, аксинча қиёфалар чуқур хаёл, орзу-умидлар ҳамда оромбахш ақл-идрокка йўғрилгандир. Марварид мисол товланган кулранг, ҳаворанг, тилларанг-яшилтоб рангларнинг латофатли уйғунлашуви ҳамда нафис чизгилар мусаввир композицияларига эътиборни жалб этувчи безакдорлик бахш этади.

Юқоридаги таҳлилимиз шуни кўрсатади-ки, 1990 йилларга келиб, кўпгина рассомларнинг дунёқарашлари ўзгарди, рангтасвирда янги бадиий шакл ва ғоялар пайдо бўлди. Ифоданинг янгича тили, у маҳаллий муҳитга тушинарли бўлсада, ранго-ранг шакл услубларига мафтун бўлган хорижликлар учун ҳам қизиқарли эди.

Соцреализм давридаги мафкуравий назоратнинг Ўзбекистон мустақилликни қўлга киритгандан сўнг бекор қилиниши рангтасвирда янги жараёнларнинг пайдо бўлишига олиб келди. Шахсий услубнинг, бошқача пластик ифода тили, алоҳида ташбеҳли усуллар ва тимсоллар доирасида изланишлар дунёга келди. Бунинг устига аввалги санъат фалсафасидан фарқли ўлароқ турли ёшдаги рассомлар ижодида бир-бирига ўхшамаган услублар яратишга интилиш иштиёқи сезилди.

Рангтасвирдаги реалистик йўналиш замонавий бадиий жараёнда ўз моҳиятини сақлаб турибди. Бу услубда йирик рангтасвир усталари билан бир қаторда ёш истеъдодли рассомлар ҳам тарихий ва портрет, манзара ва натюрморт каби жанрларда муваффақиятли ижод қилиб келмоқда. Мустақиллик шарофати билан рангтасвирдаги бадиий-услубий манзара янги хусусиятларга эга бўлди ва бойиди.

Ўзбекистон рассомлари бугунги кунда тарихий хотираларни тиклаш, ўз бадиий меросини қайта мушоҳада қилиш билан бирга жаҳон бадиий маданиятининг энг сўнгги ютуқларини ўзлаштирмоқдалар. Ўзбекистон рангтасвирчилари замонавий жаҳон бадиий жараёнида муносиб ўринни эгаллашга ҳаракат қилиб, кўпгина халқаро анжуманлар, кўргазмалар, салонларда иштирок этмоқдалар, жаҳон мамлакатларининг етакчи галереяларида ўз асарларини намойиш этмоқдалар.

Таянч иборалар: мустақиллик, реализм, портрет, картина, тарихий, замонавий, дастгоҳли рангтасвир, санъат.

Саволлар:

- 1. 1991 йилдан кейинги кўргазмалар қандай?*
- 2. Н.Қўзибоев қандай рассом?*

3. *“Алтомиш” кимнинг асари?*

4. *“Юнус Ражабий портрет” кимнинг асари?*